

Nomadisch leven, Zwerven in tijden van overpopulatie

You can never be a nomad, you can only go on trying to become nomadic. (Rosi Braidotti)

Inleiding

Nomadisch leven, zwerven in tijden van overpopulatie is het derde meerjarige programma onder verantwoordelijkheid van het huidige bestuur van de Stichting Bewaerschole. De eerdere programma's waren *Meanderen tussen Orde en Chaos* (2019-2020) en *The Future Has Many Histories* (2021-2023). Allemaal programma's waarin hedendaagse beeldende kunstenaars reflecteren op en experimenteren met bepaalde maatschappelijke actualiteiten, urgenties.

Voor het huidige tijdsgewricht past maar één woord, *ontwrichting*. Er is van alles aan de hand: geopolitiek; klimaatverandering; epidemieën/pandemieën; migratiestromen/mobiliteit; energietransitie, verlies aan biodiversiteit en dergelijke. Deze diepingrijpende verstoringen of crises versterken elkaar ook nog eens. Als we kijken naar het woord crisis heeft dat van oorsprong geen negatieve lading. Het staat voor onderscheiden, beslissen, richten en oordelen. Een moment van waarheid waarop een beslissing moet worden genomen die van grote invloed is op de toekomst. Op zo'n moment staan we nu. Een crisis kan dus ook ten positieve keren in de vorm van een omslagpunt, een uitweg. Over de hele wereld zien we initiatieven van individuen, groepen en zelfs hele deelpopulaties die al dan niet noodgedwongen diverse uitwegen zoeken.

In het voorgenomen nieuwe programma nemen we als vertrekpunt één van de grote opgaven van onze tijd, te weten de nog altijd toenemende bevolkingsdruk op onze planeet. In de laatste 70 jaar is de wereldbevolking gegroeid van 3 miljard naar 8 miljard zielen. De bevolking in Nederland groeide in die periode van 9 miljoen naar 17 miljoen, de provincie Zeeland van 250 duizend naar bijna 400 duizend, met alle gevolgen, voor huisvesting, uitputting van de aarde en natuurlijke bronnen, voedselvoorziening, scholing, mobiliteit, veiligheid, zorg e.d. van dien. Veel van deze problemen, crises zijn disruptief (ontwrichtend, verwoestend, verscheurend). Beleidsuitvoerders hebben het dan over ontembare of taaie problemen (Ritter & Webber 1973; Vermaak 2009).

Een crisis biedt zoals gezegd ook mogelijkheden als het besef ontstaat dat het anders moet, dat er een wending ten goede noodzakelijk is. We zien dat meer en meer mensen van de nood een deugd maken en alternatieven ontwikkelen voor huisvesting (tiny houses, verplaatsbare woonvormen), voor voedsel (lokale initiatieven zoals herenboeren) en mobiliteit (grensoverschrijdende bewegingen, nomadische leefwijzen).

Het nieuwe programma ***Nomadisch leven, zwerven in tijden van overpopulatie*** richt zich op recente, veelbelovende, fluïde, vitalistische ontwikkelingen, meer in het bijzonder op eigentijdse nomadische levenswijzen in het licht van een door vele mensen gevoelde of ervaren bevolkingsdruk.

Bij overbevolking of bevolkingsdruk denken velen in de eerste plaats aan grote stedelijke regio's, zoals in Nederland de Randstad, de regio Eindhoven (Brainport) en in het buitenland aan megasteden zoals Tokyo, Mexico Stad, e.a.. Echter de gebieden rondom deze verstedelijkte regio's krijgen om vele redenen ook meer en meer te maken met een

toenemende bevolking met alle gevolgen van dien. In 2022 hebben voor het eerst meer mensen de Randstad verlaten dan ernaartoe verhuisden (bron: CBS).

Schouwen-Duiveland is zo'n *overloopgebied* aan het worden. Qua schaal is het voormalige eiland een perfect laboratorium voor kunstenaars en wetenschappers om onderzoek te doen naar de betekenis van, de complexiteit van, de dynamiek binnen en de gevolgen voor de nog altijd toenemende bevolkingsdruk.

Inwoners van Schouwen-Duiveland hebben in de almaar uitdijende vakantieperiode al langere tijd te maken met steeds grotere aantallen Randstedelingen, buitenlandse toeristen en arbeidsmigranten die voor kortere (herfst- of kerstvakantie) of langere tijd (seizoen) op het eiland verblijven. Maar ook de in Coronatijd aangezwengelde tendens om uit de grotere steden te trekken en naar de rustigere omliggende omgeving te verhuizen verhoogt de druk op die gebieden. Enerzijds zorgt de toestroom van mensen voor toenemende drukte en overlast, maar anderzijds ook voor reuring en inkomsten. Schouwen-Duiveland is dan ook een zeer geschikte leef- en systeemwereld om bovengenoemde spanning en dynamiek te onderzoeken, erop te reflecteren, er mee te experimenteren en uiteindelijk te verbeelden.

Een twaalftal kunstenaars wordt uitgenodigd om met begeleiding van curator Geeske Pluijmers hieraan vorm en inhoud te geven.

Overbevolking

Op 15 november 2022 (bron: Verenigde Naties) werd ergens op onze aarde de acht miljardste mens geboren. Zo'n omvangrijke wereldbevolking heeft grote gevolgen voor de grond, oceanen en zeeën. Uitputting en vervuiling van land, water en lucht, strijd om de steeds schaarser wordende middelen krijgen veel aandacht in de media. Er wordt al langere tijd gewaarschuwd voor een wereldwijde overbevolking. Vroege voorbeelden zijn 'The Population Bomb' van Ehrlich & Howland (1968) en het rapport 'Grenzen aan de groei' van de Club van Rome (1972). Van recenter datum (2015) is 'Overdevelopment, Overpopulation, Overshoot' van Tom Butler (redactie).

De term *Overbevolking* wordt gebruikt om aan te geven dat er in een bepaald leefgebied – stad, regio, land, continent, wereld – teveel mensen leven. Er is dan een scheefgroei tussen het aantal mensen in vergelijking met de beschikbare middelen, zoals grond, voedsel, drinkwater, huisvesting, brandstof, zorg, vervoer om te overleven. Het aantal mensen gaat de draagkracht van het leefgebied te boven. Overigens blijft het volgens NIDI-demograaf Joop de Beer lastig vast te stellen wat overbevolking is (NRC 3 januari 2023).

Eén van de grote uitdagingen voor het eiland Schouwen-Duiveland (en breder Zeeland) is de toenemende bevolking én de fluctuerende (seizoensgebonden) bevolkingsgroei. Het eiland oefent in toenemende mate een grote aantrekkingskracht uit op meer of minder welgestelde Randstedelingen. Zij vestigen zich blijvend op lommerrijke plekken op de Kop van Schouwen. Maar ook mensen die door verschillende oorzaken, zoals een scheiding, baanverlies of gezondheidsproblemen, zich geen hypotheek kunnen veroorloven en daardoor dreigen dakloos te worden, vinden voor langere of kortere tijd een onderkomen in een van de vele vakantieparken of andere locaties. Voor asielzoekers, statushouders en alleenstaande minderjarigen is er in Zierikzee een noodopvang tot 300 mensen.

Al vele decennia hebben buitenlandse en binnenlandse toeristen de kwaliteiten van het eiland ontdekt. Vakantieparken, campings, camperplaatsen e.d. breiden nog altijd uit. De Brouwersdam is een geliefde plek voor tijdelijke communities zoals kite-, golf- en

windsurfers, vliegeraars als ook de Vanlife community. De Grevelingen en de Oosterschelde zijn geliefde plekken voor duikers en watersporters.

Deze groei heeft ook een schaduwzijde. De bijzondere natuur (Natura 2000) staat, mede door de stikstofcrisis onder grote druk. De toestroom van toeristen vraagt om extra inzet van politie, buitengewoon opsporingsambtenaren en beveiligers (crowd control). Congestie van verkeer is een steeds groter probleem. Personeel in de recreatie en horeca is lastig te krijgen. Ondernemers zetten arbeidsmigranten in om hun bedrijven draaiende te houden.

Schouwen-Duiveland kent inmiddels een breed palet aan permanente, semipermanente en vluchtige leefstijlen. Mobiliteit in vele verschijningsvormen is dan ook een belangrijk kenmerk van Schouwen-Duiveland. Het is een ontwikkeling die we aan kunnen duiden met de term *nomadisering*.

Nomadisering

Van oudsher zijn nomaden mensen zonder een vaste verblijfplaats. Er waren in de oudheid 1) jager-verzamelaars die van plek naar plek trokken, 2) pastorale nomaden, d.w.z. rondreizende herders met hun kuddes en 3) zigeuners, d.w.z. rondtrekkende bevolkingsgroepen zoals Roma, Sinti, Toeareg, woonwagenbewoners. Kenmerkend voor deze rondreizende bevolkingsgroepen is dat zij hun eigen tradities, gewoontes en cultuur in stand houden, de zogenaamde *travelling cultures*.

In de Middeleeuwen waren er rondtrekkende minstrelen, bards, bedelaars, pelgrims, studenten, geestelijken en struikrovers. In de 18^e en 19^e waren er de vagebonden, zogenaamde landlopers die buiten de gebaande paden traden, op het continent Amerika waren er rondtrekkende inheemse ruitervolken zoals de Comanches. Er leven heden ten dage nog altijd zo'n 30 miljoen mensen een dergelijk min of meer *traditioneel* nomadisch bestaan.

Als we om ons heen kijken zien we meerdere eigentijdse vormen van nomadisering. Stadbewoners die leven in tijdelijke perifere gedoogzones, zogenaamde stadsnomaden. Er is een sterk groeiende groep van digitale nomaden, d.w.z. professionals die op willekeurige plekken in de wereld via internet hun werk verrichten. Ze gebruiken moderne communicatiemiddelen en kanalen om met mensen elders samen te werken terwijl ze de wereld rondreizen (Ferriss 2011). Voorbeelden hiervan zijn kenniswerkers zoals financiële dienstverleners, schrijvers, vertalers, fotografen, online trainers, internet-consultants, kunstenaars, curatoren. Maar ook mensen die niet online werken, maar juist van werkplek naar werkplek reizen en hun locatie laten bepalen door de beschikbaarheid van werk. Verder zijn er groepen mensen, van jongeren tot pensionados die bewust kiezen voor een rondtrekkend bestaan in een busje of camper, zogenaamde Vanlife communities.

We kunnen verder denken aan expats, zzp'ers, interimmanagers die steeds tijdelijk binnen een organisatie werkzaam zijn, aan seizoenarbeiders uit het voormalige Oostblok. De grote stromen vluchtelingen, asielzoekers zijn al genoemd. Letterlijk dichterbij huis zijn er de kinderen in samengestelde gezinnen die periodiek van huis en deelgezin wisselen (co-ouderschap). En laten we niet vergeten dat zelfs op persoonlijk niveau de fluiditeit, de 'reislust' zichtbaarder is geworden. Denk hierbij aan tijdelijke (travestieten e.a.) of blijvende genderwisselingen (transpersonen) bij/binnen een persoon.

We zien sinds het begin van de 21^e eeuw (weer) een zekere verschuiving van meer statische levensvormen naar een meer fluïde levenswijze. Waar het voor vorige generaties

normaal was je hele leven voor dezelfde baas te werken en hetzelfde beroep uit te oefenen, moet de generatie van nu (generatie Y en Z) daar niet aan denken. Identiteit wordt ook veel minder opgehangen aan beroep, dan aan andere zaken zoals interesses en levensstijl. De community van mensen om ons heen is veel minder geografisch bepaald, niet langer zijn uitsluitend burens en mensen die zich in onze fysieke nabijheid bevinden onze gemeenschap. Via moderne communicatiemiddelen gaan we verbindingen aan met mensen over de hele wereld. Ook wonen we niet meer het grootste deel van ons hele leven in hetzelfde huis, maar dit wisselt aan de hand van levensfase en behoefte. We gaan van grondgebonden leefvormen naar mobiele leefstijlen. De ten opzichte van de gevestigde orde relatief vluchtige, onregelmatige sociale structuur als ook de geringere aantallen compenseren deze nieuwe nomaden met hun mobiliteit en reikwijdte (Hämäläinen 2022). We ontwaren een toenemende dynamiek, zelfs spanning tussen gevestigden en nomaden. Nomadisering lijkt meer en meer een plek in te nemen naast (economisch gedreven) globalisering als motor voor cultureel, sociaal, psychisch en artistiek voortbestaan.

Nomadisch denken

Nomadisch denken staat voor een levensvatbaar, duurzaam, eigentijds, vloeiend concept van menszijn. Wij zijn 'vleselijke' wezens. John Marks (1998) omschrijft dit vleselijke als "the embodiment of the mind and the embrainment of the body" Het vlees verbindt lichaam en geest. Ons denken is dan ook fysiek, stoffelijk als ook speculatief en geestelijk (etherisch) tegelijkertijd. De nomadische theorie is anders gezegd materialistisch en vitalistisch, vluchtig en rationeel én praktisch in al zijn vormen.

Spinoza, Nietzsche, Deleuze & Guattari en Braidotti worden wel gezien als belangrijke grondleggers. Denken is volgens Braidotti (2011) bewegen in termen van *movement* (beweging als ontwikkeling), *motion* (beweging als handeling) en *mobility* (beweeglijkheid). Denken is dan ook zelforganiserend en relationeel in al zijn vezels. Nomadisch denken is *positief* sociaal constructivistisch, emancipatorisch, creatief, ethisch én esthetisch.

Deze zienswijze wint meer en meer aan belang in de continentale ecofilosofie, in het feminisme, in de queer- en genderpraktijken, in de postkoloniale kritiek, in de technowetenschappen, in de media als ook in de architectuur, de antropologie en in kunst en cultuur.

Nomadisch denken gaat met Spinoza uit van een positieve notie van verlangen als een ontologische kracht (zijnskracht) van worden. Bewegingen zoals MeToo; Rebellion Extinction, Vrouw, Leven, Vrijheid in Iran, het verzet in Oekraïne e.d. zijn voorbeelden van een dergelijk positief verlangen.

Waar denkers als Hegel, Freud en Lacan de nadruk legden op het Verlangen als tekort, als gemis zien we dat het nomadisme van Braidotti e.a. de nadruk legt op bekrachtigen, op vitaliteit van verlangen, op mens-woorden, op de wordende kracht van een nieuw levendig burgerschap. *Potentia* i.p.v. *potestas* (sociaal erkend machtsdenken).

De meest verbreide traditionele opvatting van burgerschap is gebaseerd op grondgebied, etniciteit en de natiestaat. Deregulering van de arbeidsmarkt, de gevolgen van wereldmigratie, als ook de wording van de Europese Unie met haar nadruk op culturele wisselwerking, hybridisering, multiculturaliteit hebben het vanzelfsprekende karakter van deze vorm van burgerschap ondergraven. Een nomadisch, meer flexibel burgerschap gekenmerkt door een niet-unitaire identiteit of persoonlijkheid biedt een levensvatbaar alternatief, een wenkend perspectief.

De Belgische filosoof Isabelle Stengers (1997) is overigens kritischer over stromingen die mobilisatie als doel op zich nemen. Zij legt meer nadruk op de sedentaire componenten (oikos, habité) van maatschappelijke praktijken.

Nomadische leefstijlen zijn er in soorten en maten. We kunnen een onderscheid maken in vrijwillige, emancipatorische en verplichte, destructieve vormen. Onze insteek is nomadisering als positief verlangen, maar we kunnen niet om bestaande, gedwongen vormen van nomadisering heen.

Het positief-nomadische vertrekpunt is dat mensen het resultaat zijn van vele, ontembare stromen van ontmoetingen, gevoelens en verlangens. *Nomade worden* houdt, zoals we boven zagen, in het construeren van tijdelijke, vitale gemeenschappen, d.w.z. weefsels van complexe, onderlinge relaties. Dergelijke gemeenschappen zijn niet gebaseerd op bloed en bodem denken of een klassiek sociaal contract (als voorbeeld: de verzuiling in Nederland in de jaren 50 en 60), maar op verlangen, vitaliteit en mens-woorden als blijvende uitdaging.

Onnatuurlijk, ontaard nomadisme

Nomadisme is mogelijk een positief alternatief voor 'eng' nationalisme, xenofobie en racisme, als ook voor het denken en handelen vanuit het lange tijd dominante westerse perspectief (Eurocentrisme, American Empire) en niet in de laatste plaats voor globalisering (global city). Toch moeten we zoals gezegd niet blind zijn voor de negatieve aspecten van een mobiel, nomadisch leven.

De gedwongen slavernij langs de Atlantische route was een vroege poging van afgedwongen mobiliteit. Hedendaagse vormen van een pervers nomadisme zien we bij de wereldwijde mobiliteit van productiegoederen, data, geldstromen/financiële producten en menskracht voor gewin; bij bepaalde vormen van de flexibilisering zoals callcenters in India die voor Nederlandse bedrijven werken; bij arbeidscontractanten, zoals in Qatar en dichterbij huis seizoenarbeiders uit het voormalige Oostblok die in de kassen in Nederland uitgebuit worden; in het algemeen bij mensen met een tijdelijke verblijfplaats, zogenaamde residentiele vreemden.

Het huidige Geavanceerde Kapitalisme kan volgens Braidotti, als organisator van de mobiliteit van (bulk-)goederen gezien worden als de '*Grote Nomade*'. Het is een eenzijdig nomadisme van vrije circulatie van goederen, maar niet van mensen (Schengen; Europese grenspolitie).

We hebben verder in toenemende mate te maken met een wereldwijde diaspora. Diaspora was oorspronkelijk de benaming voor de verspreiding, verstrooiing van het Joodse volk circa 587 voor Christus. Tegenwoordig wordt de term gebruikt voor meerdere bevolkingsgroepen op de vlucht zoals Armeniërs, Turken, Palestijnen, Cubanen, Rohingya, Oekraïners.

Gaia Vince (2022) denkt dat klimaatverandering door extreme opwarming een enorme aanjager zal worden voor een wereldwijde migratie. Bij een (extreme) opwarming van 4 graden zullen wellicht twee miljard mensen noodgedwongen de wijk nemen naar de polaire gebieden. Een speculatieve opvatting vooralsnog. Wetenschapper Kiro Vinke legt in een recent boek (2022) meer nadruk op het samenvallen van meerdere crises bij wereldwijde migratie. Volgens haar is nog veel onzeker.

De huidige massamigratie van periferie naar meerdere centra in Europa, VS. is volgens Vince en Vinke mogelijk de opmaat voor een komende wereldmigratie van omvangrijke volksbewegingen.

Mogelijkheden Nomadisme

Het nomadisch denken omarmt de veranderlijkheid, een continu gevoel van onbehagen, unheimlich gevoel. Zolang we dit gevoel vast kunnen houden kunnen we zaken vanuit een nieuw perspectief bekijken, worden we gedwongen op zoek te gaan naar nieuwe input. Het dwingt ons open, experimenteel, flexibel en creatief te zijn.

Deze manier van denken kan deels opgeroepen worden door een nomadische leefwijze. Door het steeds verplaatsen van plek ontstaat er ruimte voor nieuwe perspectieven, dialoog met de omgeving. Door je naar een andere plek te begeven kom je uit je eigen bubbel (maar stap je ook weer in een nieuwe bubbel) dat wordt het nieuwe normaal, is er een mogelijkheid het nieuwe en verrassende dat een nieuwe omgeving brengt vast te houden, ook als je nomadisch leeft en werk en veranderlijkheid de stabiele factor is?

Het nomadisch leven, het zwerven, het dwalen, het reizen zet je in beweging fysiek en mentaal, het maakt los wat vastgegoten leek, geeft lucht en ruimte, verandert je blik op de dingen om je heen. Het ontregelt en verstoort de schijnbare orde. Het gezichtsveld verschuift en biedt nieuwe mogelijkheden. De reis is het meest belangrijke, niet de bestemming, het zijn, niet het worden. Nomadisme gaat om het verlangen alles van een oorsprong of onveranderlijkheid los te laten.

Wat als we dat grondgebonden vooruitgangsparadigma inwisselen voor een nomadisch perspectief: ons niet afvragen of we de gestelde doelen wel halen, maar samen nadenken over wat ook alweer de bedoeling was.

Nomadische natuur

De eerste nomadische volkeren leefden in evenwicht met de natuur, de natuur was bepalend voor de locatie waar de mens zich op dat moment bevond. Zij gaan uit van 'gevende leefomgevingen', omgevingen die zichzelf in stand houden en ons voorzien van voedsel dat per definitie waardevol is, mits we die leefomgevingen passend respect tonen (Morizot 2022). De revolutie van het settelen van de mens op vaste plekken vormt een breuklijn in de geschiedenis en heeft grote gevolgen gehad voor hoe we ons verhouden tot de aarde en onze natuurlijke omgeving. In plaats van het levende leidend te laten zijn ging de mens de strijd aan met de natuur. Nederland is een land waar sinds jaar en dag de strijd tegen het water wordt gevoerd. Niet verwonderlijk als je bedenkt dat een groot deel van het land gevoelig is voor overstromingen. Er is al zo weinig ruimte, de ruimte die we hebben willen we graag behouden. De natuur is veranderlijk, is cyclisch in haar bestaan. De mens wil graag behouden wat er is. Wat als we in plaats van de strijd tegen het water zouden spreken van een gelijkwaardige balans tussen mens en natuur (co-evolutie)?

Veel mensen die kiezen voor een nomadisch leven maken een bewuste keuze om uit (een deel van) de maatschappij te stappen. Ze denken na over de gevolgen van hun acties en hun leefwijze op de omgeving waarin ze verkeren. Dat nomaden zich voor een deel uit de reguliere samenleving onttrekken, betekent niet dat de behoefte er is zich helemaal te onttrekken aan de samenleving, of dat er geen wil is iets bij te dragen. Veel alternatieve woonvormen richten zich juist ook op een collectiviteit, maar op een andere schaal. Of juist op het veel meer in evenwicht leven met de natuur. Ze gaan uit van circulair, co-evolutionair denken, wat je geeft krijg je terug. Juist door nomadisch te leven voelen ze een verantwoordelijkheid voor de omgeving.

Samenvatting

Nomadisering heeft twee gezichten, een bestaande min of meer perverse vorm en een mogelijke positieve vorm. We zijn zoals Cresswell (1997) zegt, beland in een wereld die is georganiseerd langs meerdere assen van mobiliteit, circulatie, mensenstromen en goederenstromen. Een positief en kritisch nomadisme kan helpen een per definitie voorlopige uitweg te vinden in de huidige maatschappelijke ontwrichting. Kunstenaars zijn van oudsher en bij uitstek nomadische ervaringsdeskundigen.

literatuur

- Braidotti, R. (2012) *Nomadic Theory. The portable Rosi Braidotti*. New York: Columbia University Press
- Butler, T. (ed.) (2015) *Overdevelopment, Overpopulation, Overshoot*. Singapore/Los Angeles: Goff Books
- Ferriss, T. (2011) *The 4-hour workweek*. New York: Crown Business
- Hämäläinen, P. (2022) *Indigenous Continent. The Epic Contest for North America*. New York: W.W. Norton & Company.
- Marks, J. (1998) *Gilles Deleuze: Vitalis and Multiplicity*. London: Pluto Press
- Morizot, B. (2022) *Het levende laten opvlammen*. Amsterdam: Octavo publicaties.
- Rittel, H.W. & M.M. Webber (1973) Dilemma's in de algemene theorie van planning. In: *Beleidswetenschappen* 4(2) 155-169
- Vermaak, H. (2015, 2^e druk) *Plezier beleven aan taaie vraagstukken*. Amsterdam: Boom
- Vince, G. (2022) *Nomadic Century. How to Survive the Climate Upheaval*. London: Allen Lane
- Vinke, K. (2022) *Sturmnomaden. Wie der Klimawandel uns Menschen die Heimat raubt*. München: DTV
- Groot, H. de, (2018) *Nomadologisch Manifest*. Groningen: uitgeverij Palmslag

Programma Nomadisch leven, zwerven in tijden van overpopulatie

AiR

De locatie van de Bewaerschole speelt een belangrijke rol in het programma Nomadisch leven, zwerven in tijden van overpopulatie. Zoals beschreven biedt Schouwen-Duiveland de mogelijkheid op te treden als laboratorium. Door de bijzondere overgangspositie waarin het zich bevindt, tussen stad en natuur, buiten het kunstcentrum van Nederland. In deze luwte is plaats voor het experiment.

Kunstenaars wordt uitgenodigd deel te nemen aan een residentie voorafgaand aan het programma. Ze worden uit hun reguliere omgeving gehaald en in een nieuwe setting geplaatst. De residentie geeft ze de mogelijkheid de plek en elkaar te leren kennen, nieuwe inzichten op te doen en nieuwe perspectieven te onderzoeken. Tijdens het vorige programma *The Future Has Many Histories* is dit ook gedaan en de kunstenaars die hebben deelgenomen aan de residentie gaven aan dat dit van grote meerwaarde is geweest in het

proces nieuw werk te maken. Ze gaven aan hoe belangrijk en verfrissend het is de tijd te krijgen om op locatie onderzoek te doen, de mensen en de omgeving te leren kennen en ook uit hun reguliere kunstenaarspraktijk te stappen. Dit is ook terug te zien in de tentoonstellingen van die kunstenaars. Er is nieuw werk gemaakt en er heeft een ontwikkeling plaatsgevonden die zonder de residentie niet plaatsgevonden zou hebben.

Tentoonstellingen

In de Bewaerschole worden per jaar 6 solotentoonstellingen georganiseerd in de periode april-oktober. De meeste daarvan vinden hoofdzakelijk plaats in de Bewaerschole en een tentoonstelling zal volledig nomadisch zijn. Gekozen is voor die periode, omdat dat de tijd is dat er de meeste mensen op het eiland zijn en dus ook de meeste bezoekers voor de tentoonstellingen. De overige tijd wordt gebruikt ter voorbereiding van de activiteiten en de Artist in Residence periode.

De tentoonstellingen zullen bestaan uit nieuw werk dat gemaakt is naar aanleiding van onderzoek dat tijdens de Artist in Residence periode en de periode daarna plaatsvindt gebaseerd op het thema en de omgeving.

Kunstenaars krijgen een kunstenaarsopdracht mee waarin het thema staat beschreven. Een aantal inwoners van Burgh-Haamstede en Schouwen-Duiveland wordt gevraagd zich te verdiepen in het thema en hun visie daarop te geven. Deze wordt verwerkt in de opdracht. We vragen mensen uit de volgende sectoren: politiek, recreatie/toerisme, werk en wonen, bewoner AZC. Op die manier is er een duidelijke lokale input en komen verschillende gezichtspunten aan de orde. Op die manier denken de deelnemende kunstenaars op een wezenlijke manier mee over issues die spelen op het eiland, maar die ook op grotere schaal plaatsvinden en relevant zijn.

Nomadische tentoonstellingen

Het nomadisme gaat ook over het vervagen van grenzen, alles wordt meer fluïde, grenzen tussen landen, publiek en privé, binnen en buiten, museumgebouw en daarbuiten, waar liggen de grenzen van kunst?

Om dit verder te onderzoeken zullen de tentoonstellingen in de Bewaerschole ook een meer fluïde, nomadisch karakter hebben. De tentoonstellingen bestaan voor een deel uit werk dat te zien is in de Bewaerschole en voor een deel uit werk dat op een andere locatie te zien is. Op deze manier verdwijnt de voor sommigen hoge grens een tentoonstellingsgebouw binnen te stappen. De tentoonstellingen spelen zich niet enkel in het tentoonstellingsgebouw af, maar ook in de publieke ruimte. Voor iedere tentoonstelling wordt een aanvullende plek gezocht. Dit kan van alles zijn, van andere culturele plekken als musea, maar ook festivals tot meer algemene plekken als het gemeentehuis of de bakker in het dorp.